

Borgerlønsdebatten i Danmark i 1980'erne og 90'erne

Ministrenes udgrænsning af borgerlønsdiskursen i Danmark i 1990'erne

Erik Christensen

Uddrag af bogen Erik Christensen: "Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé." Hovedland 2000. s. 344-357.

I perioden fra efteråret 1993 frem til 1995 gav flere ministre ved forskellige lejligheder i dagspressen udtryk for deres holdning til borgerlønsidéen. Ingen af ministrene lagde op til en egentlig debat om, hvad borgerløn er og eventuelt kunne være. De var derimod interesseret i at udsende nogle symbolske signaler om, at de opfattede borgerløn som noget, der ikke løste problemerne, og som stod i modsætning til regeringens politiske strategi.

Hvilke argumentationsfigurer brugte ministrene i afvisningen af borgerløn?

»Mennesker vil have et arbejde med krop og ikke en check med tal på«

Et grundlæggende argumentationstræk imod borgerløn gik på, at borgerløn står i modsætning til lønarbejde, og at flertallet i befolkningen betragter lønarbejdet som det centrale i tilværelsen. Borgerløn ændrer arbejdsbegrebet, og det er kun en meget lille minoritet interesseret i. Og som politikere ville de ikke være med til at ændre befolkningens holdning til arbejdet.

Arbejdsminister Jytte Andersen advarede i efteråret 1993 flere gange i debatindlæg i dagspressen imod at indføre borgerløn. Befolkningen ville ikke have borgerløn. De ville ifølge arbejdsministeren have et arbejde, »et arbejde med krop og ikke en check med tal på«. Hun sagde, at »arbejdet er en vigtig del af livet. At arbejde er en vigtig del af vores selvforståelse. Det giver identitet og mulighed for at indgå i et forpligtende fællesskab på en arbejdsplads. Kun en meget lille del af befolkningen

vil i virkeligheden igennem et langt liv kunne skabe sig social status og selvrealisering ved alternativ vej« (»Borgerløn er ikke vejen til fremtiden«. Politiken 1.9.93).

»Jeg tror ikke på livslykke gennem hobbybetonet fritidsaktivitet«

Økonomiminister Marianne Jelved havde samme arbejdsbegreb som Jytte Andersen. Hos hende blev borgerløn også sat i modsætning til lønarbejde og som havende noget med fritid at gøre. »Jeg vil ikke afvise diskussionen om et ændret arbejdsbegreb, men så længe hvert eneste menneske oplever, at du skaber din identitet ved at lave et arbejde, er forslaget om borgerløn en håbløs idé«. For hende fandtes der arbejde og fritid, og arbejdet synes at være det vigtigste i samfundet og livet. »Jeg tror, det er et dybt menneskeligt instinkt at ønske en identitet gennem et arbejde. Med andre ord. Jeg tror ikke på livslykke gennem hobbybetonet fritidsaktivitet.« (Børsen 5.1.94). Hun mente i øvrigt, at borgerlønsdiskussionen drejede sig om holdningsændringer »og det kan man ikke lovgive for i Folketinget«. (Information den 14- 15.8. 93).

»Arbejdet knytter os mennesker sammen til et samfundsfællesskab«

Erhvervsminister Mimi Jakobsen gav udtryk for en lignende holdning (»Borgerløn – nej tak«. Det fri Aktuelt 10.11.94): »Uanset hvor store bestræbelser vi gør os for at omdefinere arbejdsbegrebet ved at omdøbe den arbejdsløse til »arbejdsfri«, så ændrer det ikke ved, at det i høj grad er arbejdet, der knytter os mennesker sammen til et samfundsfællesskab. Derfor skal vi ikke først og fremmest satse på at give den udstødte en borgerløn – men derimod gøre alt for at give ham eller hende mulighed for at komme i kontakt med arbejdsmarkedet.«

»Borgerløn er at give op over for problemerne«

Synet på lønarbejdet som det centrale er tæt koblet sammen med synet på det vigtige i at fastholde målet om fuld beskæftigelse. For en minister er det vigtigt at konstruere et billede i offentligheden af, at man tager problemerne alvorligt, er ansvarlig, og at man ikke giver op i sine bestræbelser på at løse problemerne. Det sker blandt andet igennem forsøg på at tegne et billede af sine politiske modstandere som nogle, der ikke er lige så gode problemløserne som en selv, eller direkte svigter på disse områder.

Arbejdsminister Jytte Andersen understregede kraftigt, at målet for regeringen stadig var »på længere sigt at skabe fuld beskæftigelse og dermed sikre et arbejdsmarked for alle«. Borgerløn er at »give op over for problemet«, det er uansvarligt og »for let«.

Økonomiminister Marianne Jelved gav udtryk for en lignende holdning. »Jeg hører ikke til dem, der giver op. Og det mener jeg, man gør, hvis man siger, at vi aldrig får fuld beskæftigelse. At vi lige så godt kan indføre borgerløn. Det går jeg ikke med til.« (Information den 11-12.9.93).

»Borgerløn er et dårligt ord...men se på hvad vi har i dag, hvad er det så?«

At der imidlertid ikke var helt enighed i regeringen viste udtalelser fra Mimi Jakobsens partifælle socialminister Yvonne Herløv Andersen, der i maj 1994 i Det Fri Aktuelt (den 31.5.94) udtalte noget helt andet.

Hun sagde, at hun ikke troede på fuld beskæftigelse: »Snakken om arbejde til alle er et mantra fra 80'erne, som går igen på Christiansborg. Ingen tror, at samtlige 350.000 arbejdsløse vil komme i arbejde selvom arbejdsministeren gør, hvad hun kan.«

Yvonne Herløv Andersen mente derfor, man fremover var »nødt til at adskille begreberne arbejde og forsørgelse.« Hun ønskede at tage hul på diskussionen om, hvad man skal sætte i stedet for arbejde. Direkte sagde hun, at en stor gruppe af danskere måtte acceptere ikke at blive forsørgt af sig selv i fremtiden, men hun vægrede sig dog ved at kalde den permanente offentlige forsørgelse borgerløn. »Det er et dårligt ord.. men se på, hvad vi har i dag, hvad er det så?«

Hun mente, at man skulle fjerne det unormale ved arbejdsløshedsbegrebet. »For medmindre man fjerner skyld, skam og skændsel fra begrebet arbejdsløs, vil de ledige blive ved med at have det dårligt«.

»Borgerlønsmodellen er passiv og perspektivløs«

Med den nye socialdemokratiske regerings arbejdsmarkedsreform blev begrebet aktivering et nyt nøgleord i bekæmpelsen af ledigheden. Begreberne aktiv og passiv fik en ny betydning. At være

passiv betød nu at modtage en overførselsindkomst uden noget krav om modydelse. At være aktiv betød, at man fik en skærpet ret og pligt til at deltage i de arbejdsmarkedspolitiske foranstaltninger. Jytte Andersen kaldte derfor »borgerlønsmodellen en passiv og perspektivløs måde at angribe ledighedsproblemet på« (Politiken 27.9.93), og hun talte om, at borgerløn »bortdefinerer ledighedsproblemet« (Politiken 1.9.93).

»Borgerløn skaber en tabergruppe«

En anden argumentationsmåde, som ministrene brugte imod borgerlønsidéen var, at den ville få nogle uønskede effekter. Som Jytte Andersen sagde: (»Borgerløn løser ikke ledighedsproblemet.« Politiken 27.9.93) »Den gavner måske nogle få, men det vil helt sikkert også skabe en tabergruppe, der er utrolig svær at få ind på arbejdsmarkedet, den dag beskæftigelsen stiger, eller de selv måtte have lyst til at vende tilbage«.

Denne argumentationsform blev gentaget af andre ministre. Marianne Jelved kaldte det, »at samfundet betaler folk ud på et sidespor«, og sagde også, at »i realiteten bruges det til at skubbe folk ud af arbejdsmarkedet mod deres vilje«. (Børsen 5.1.94). Mimi Jakobsen (»Borgerløn – nej tak«. Det fri Aktuelt den 10.11.94) sagde, »jeg mener, at en borgerløn vil være en legitimering af, at der i det danske samfund er hundredetusindevis af mennesker, som er udstødt fra samfundsfællesskabet«.

»Borgerløn er en rettighed uden pligter«

En af hoveddancerne imod borgerlønnen var, som tidligere berørt, at den opfattes som en rettighed uden pligter. Jytte Andersen gav udmærket udtryk for det (»Borgerløn løser ikke ledighedsproblemet« (Politiken 27.9.93.)): »Et samfund overlever ikke på rettigheder alene – der må også være nogle pligter, der giver den enkelte et ansvar i.f.t. samfundet... og bør hver enkelt ikke have en forpligtelse til at være parat til at tage del i det samfundsmæssige arbejde?«

Marianne Jelved sagde det samme: »Selv er jeg tilhænger af rettigheder og pligter, og jeg kan ikke lide perspektivet: Et samfund hvor man nøjes med rettighederne.« (»Borgerløn – en utopi«. Politiken 9.12.93.).

»Social værnepligt« – »den ultimative statsliggørelse af individet«?

Både Jytte Andersen og Marianne Jelved mente, at der i et ordentligt samfund skulle skabes en parallelitet mellem rettigheder og pligter. Hvilke pligter tænkte de på? De synes især at være interesseret i at opretholde rådighedspligten og aktiveringspligten for bestemte modtagere af overførselsindkomster.

Det fremgik klart af arbejdsministerens reaktionsmåde over for borgerlønstilhængernes forslag om en eventuel »social værnepligt« som en modydelse i forhold til borgerlønnen. Det var et forslag om at indføre en ny pligt for alle samfundsborgere.

Da dette forslag blev fremsat af midteroprøreren Niels I. Meyer (Berlingske Tidende den 9.1.94), blev han af Jytte Andersen mødt med følgende reaktion: »Meyers verden minder om Maos kulturrevolution«... »men hvor er vi henne med et sådant forslag? I Kina under kulturrevolutionen? Eller i kommunistiske arbejdslejre?« Social værnepligt blev af arbejdsministeren kaldt den »ultimative statsliggørelse af samfundet.« (Berlingske Tidende 25.1.94).

Politisk double-bindkommunikation

Jytte Andersens reaktionsmåde er et interessant eksempel på double-bind-kommunikation. Det består af to modsatrettede budskaber, hvor modtageren ikke kan undgå at reagere forkert. Borgerlønstilhængerne bliver først bebrejdet, at borgerløn er en rettighed uden pligter. Da så borgerlønstilhængerne ønsker at diskutere pligter knyttet til en borgerløn (»social værnepligt«) bliver det taget som udtryk for »kommunistiske arbejdslejre«. Det er også galt. Lige meget hvad man siger om borgerløn, er det forkert!

Skift i den politiske retorik imod borgerløn

I efteråret 1993 da arbejdsløsheden var på sit højeste og borgerlønsdebatten kulminerede, var ministrenes argumentation imod borgerløn, at flertallet af befolkningen i virkeligheden ville have lønarbejde og ikke var interesseret i borgerløn.

Da arbejdsløsheden i 1994-95 så småt begyndte at falde, arbejdsmarkedsreformen begyndte at virke bl.a. med orlovsordningerne, og flere opinionsundersøgelser faktisk viste, at borgerlønsidéen havde relativt stor tilslutning i opinionen, skete et interessant skift i ministrenes argumentation imod borgerlønsidéen. Borgerløn blev nu gjort til noget, som allerede eksisterede som en farlig tendens i systemet, som skulle bekæmpes. Store dele af befolkningen blev nu af politikerne fremstillet som præget af »en borgerlønsmentalitet«, der skulle bekæmpes, hvorfor der var behov for opstramninger i arbejdsmarkedsystemet.

»Borgerløn er lukket ind ad bagdøren«

I slutningen af 1994 kom denne nye argumentationsform ind i den politiske debat. Det synes at være direktør Hans Skov Christensen fra Dansk Industri, der stod som skaber af tankegangen. I Berlingske Tidende (20.9.94) lancerede han udtrykket »Borgerlønnen er lukket ind ad bagdøren«. Med det mente han, at en ny type overførselsindkomster (orlov, efterløn og overgangsydelser) kunne betragtes som en slags borgerløn. »Der er indført borgerløn ad bagdøren for personer i den erhvervsaktive alder, der ikke er beskæftiget eller arbejdsløse«. Det mente han var noget, der undergravede velfærden og kaldte det derfor for en farlig »udvikling mod forsørger- og borgerlønsstaten«.

Tankegangen blev fulgt op af professor Anders Ølgaard, der i Børsen (den 2.2.95) talte om, at vi har fået »borgerløn ad bagdøren«, fordi »antallet af voksne danskere, der ikke modtager indkomstoverførsler fra det offentlige, er faldet meget. Det har givet »borgerløn ad bagdøren«, uden at nogen har mærket det«.

»Vi må erkende, at vi er ved at etablere en borgerlønsstat«

Ugebrevet »Mandag Morgen« (Leder: »Fra fuld beskæftigelse til fuld forsørgelse.« Nr. 1. 2. jan. 1995) var ikke sen til at tage debatten op. De sagde meget rammende: »I stedet for fuld beskæftigelse kan vi prale af at have opnået næsten fuld forsørgelse. Vi nærmer os – uden at have besluttet det – indførelse af borgerløn.« Økonomisk konsulent i Dansk Industri, Henrik Friis, så to løsninger på situationen: »Løsningen er derfor enten kraftigt at nedprioritere andre velfærdsopgaver eller afvikle – eventuelt kraftigt reducere – eksisterende ordninger. Alternativt må vi erkende, at vi

er ved at etablere en borgerlønsstat. Det er bedre end at skyde problemerne foran sig. Så må vi i stedet forholde os til, hvordan vi skal finansiere borgerlønnen.«

»Borgerlønsmentaliteten har fået lov til at brede sig i dagpengesystemet«

Mandag Morgen havde derved stillet en dagsorden om den truende »borgerlønsstat«, som de fleste politikere villigt fulgte.

Arbejdsministeren lagde ud med at kræve »en kulturrevolution i dagpengesystemet«

(»Arbejdsministeren ønsker en kulturrevolution i dagpengesystemet«. Mandag Morgen nr. 33. 25. sept. 1995). »Frem for alt har vi brug for en kulturrevolution i store dele af dagpengesystemet.

Under lavkonjunktoren har vi udviklet nogle normer og holdninger, der ikke længere er basis for.

Der var jo reelt ingen rigtig debat om rådigheden i 80'erne«. Arbejdsministeren sagde, at man havde betragtet dagpengesystemet som en »borgerlønsignende ydelse«, og hun vedkendte sig et ansvar for »at borgerlønsmentaliteten har fået lov til at brede sig i dagpengesystemet«. Det skal understreges, at aktiveringen er en pligt.

Det er interessant at se, hvorledes begrebet »kulturrevolution« skifter valør i Jytte Andersens sprogbrug. I begyndelsen af 1994 beskyldte hun borgerlønsstilhængerne for at gå ind for »kulturrevolution« og »kommunistiske arbejdslejr«, fordi Niels I. Meyer havde foreslået en »social værnepligt.« I 1995 vil Jytte Andersen standse »borgerlønsmentaliteten« med en »kulturrevolution«.

»Opgør med forsørgerkulturen«

Helt på linie hermed lagde økonomiminister Marianne Jelved op til et »opgør med

forsørgerkulturen« (»Økonomiministeren: Al lovgivning skal tilpasses ny kultur.« Mandag Morgen nr. 43. 4. dec. 1995). Hun mente nu, at forsørgerkulturen har bredt sig gennem 25 år, og at den er dybt rodfæstet i danskernes holdninger. »Det er blevet legalt at læne sig tilbage og sige, at det her kan jeg ikke finde ud af, og så vente på at blive samlet op.« Hun mente, at den store veluddannede middelklasse har sat sig på utrolig mange ressourcer. I et avisinterview (Jyllands-Posten 19.11.95)

forklarede hun udviklingen med, at »vores lovgivning har sendt forkerte signaler som har bidraget til at skabe nogle holdninger, der underminerer vores samfund«.

Konjunkturbestemte argumentationsmønstre

Ministrenes argumentationsmåde er interessant, fordi den viser, at deres argumentation synes at skifte med den økonomisk-politiske konjunktur. Da arbejdsløsheden var stor og stigende havde man én type argumentation imod borgerløn, da arbejdsløsheden begyndte at falde, benyttede man sig af en anden type argumentation.

Først vendte man sig imod borgerløn ad »fordøren« med argumentet om, at flertallet ikke var interesseret i det, og at det kun blev ønsket af et mindretal. Tanken kunne måske være god nok, men den krævede holdningsændringer, og det var ikke lovgivningens opgave at gå ind og påvirke den. Da det så viste sig, at idéen havde en betydelig opbakning, vendte man sig også imod borgerløn ad »bagdøren«. Industrien var bekymret for omkostningsniveauet, og politikerne fulgte trop og krævede opstramninger og besparelser. Befolkningen blev nu af politikerne bebrejdet, at den gik ind for »borgerlønsnignende« ordninger.

Tidligere fremstillede politikerne befolkningen som nogle, der gik ind for lønarbejde, og de mente ikke, det var lovgivningens opgave at skabe holdningsændringer i retning af en ændring af arbejdsbegrebet. Da det viste sig, at grupper i befolkningen faktisk havde ændret arbejdsbegreb, råbte de vagt i gevær. Nu mente man nok, at lovgivningen skulle forsøge at skabe holdningsændringer, og talte om behovet for en »kulturrevolution« og om vigtigheden af at »sende de rigtige signaler« i lovgivningen.

»Mistænkeliggørelsen af de ledige er skudt langt over målet«

En indikator på holdningsskiftet var Jytte Andersens markant ændrede signaler vedrørende rådighedsreglerne fra 1993 til 1995. Kort tid efter at hun var tiltrådt som arbejdsminister i 1993, udtalte hun i et interview: »Dagpengereglerne og dagpengesystemet er en meget præcis afspejling af den tidligere regerings helt udprægede mistillid til de ledige. Man har lavet regler, som skal kontrollere de ledige forfra og bagfra, ud fra den holdning, at de nok i virkeligheden ikke står til

rådighed for arbejdsmarkedet, når alt kommer til alt. Den mistænkeliggørelse er skudt langt over målet, og den vil vi distancere os klart fra.« (Årsberetning 1992. Direktoratet for Arbejdsledelsesforsikring:10).

Da man lavede den nye arbejdsmarkedsreform i 1993 blev det netop lanceret med, at »A-kassernes rolle som serviceyder blev styrket, mens rollen som kontrollant blev svækket« (Politikens kronik den 25.10.93), og Jytte Andersen bebudede i sommeren 1993 en lempelse af rådighedsreglerne: »Det kan ikke være meningen at en arbejdsløs, der har aftalt et forløb med uddannelse og jobtræning med arbejdsformidlingen, skal til rådighedssamtale i sin A-kasse« (Information 10-11.7.93).

»Giv dig lov til orlov«

Man kan se helt tilsvarende holdningskift hos Jytte Andersen i forhold til orlovsordningerne. I efteråret 1993, da de var vedtaget og før de kom til at fungere, udtalte hun flere gange sin begejstring for den nye reform.

Det skete f.eks. i et forord til forfatteren og ligestillingskonsulenten Bente Schwartz' bog: »Det gode liv.« (1993). »Vi har frihed til at gøre forskellige ting til forskellige tider. Vi kan tage et sabbatår og rejse ud i verden for at lære andre landes kulturer og historie at kende...Det kræver nemlig en række meget personlige overvejelser hos den enkelte og i familien at turde kikke til siderne og turde erkende, at der også findes andre vigtige sider i tilværelsen end et arbejdsliv...

Bente Schwartz hjælper os i sin bog til at blive opmærksomme og åbne over disse andre sider af tilværelsen og til at diskutere det meget snævre arbejdsbegreb vi ofte benytter os af i det danske samfund...Der skal folkelige kræfter bag, før vi får gennemført et samfund, der bygger på fleksibilitet og nærhed til fordel for mennesket. DET GODE LIV skal – om jeg så må sige – på dagsordenen sammen med GIV DIG LOV TIL ORLOV – tanker som jeg håber vil blive læst, diskuteret og anvendt i praksis.« (Ibid:9-10).

Her er en klar erkendelse af, at vi politisk har et snævert arbejdsbegreb, og der gives et klart signal om at benytte orlovsordningerne (selv sabbatorloven som endda fremhæves) i så stor udstrækning

som mulig. Jytte Andersen startede i 1993 med at ville distancere sig fra den borgerlige regerings politik og opfordrede nærmest til skabelse af en social bevægelse for udnyttelsen af de nye orlovsordninger. I 1995 indledte hun så en omvendt kulturrevolution imod de lempelser, hun selv havde lovet og gennemført i 1993.

Borgerløn som metonymi

Ministrenes brug af borgerlønsbegrebet viser klart, at de ikke ønskede at diskutere, hvad det nye ord borgerløn kunne være, dvs. at give begrebet en neutral kernebetydning, men forsøgte at give begrebet både en negativ kernebetydning og en negativ medbetydning.

Borgerløn blev forbundet med en række kendte negative enkelttræk ved det bestående system, bl.a. den tvungne passivitet, udstødelsen fra arbejdsmarkedet og den skarpe og tvungne deling mellem arbejde og fritid. Ministrene gav herudfra indtryk af, at et borgerlønssystem betød en generalisering af disse træk. Borgerlønsbegrebet blev derved brugt metonymisk. Man forsøgte at få folk til at slutte fra de udvalgte negative dele til forestillingen om en ny negativ helhed.

Ministrenes »reaktionære« retorik

Set i forhold til Hirschmans tre grundtyper af »reaktionær« retorik, kan argumentet om at »Borgerløn skaber en tabergruppe« ses som udtryk både for forvrængnings-tesen, nytteløs-tesen og fare-tesen. Man kan forstå disse udtalelser således, at der ligger en påstand om:

1. At borgerløn vil få de modsatte effekter af, hvad borgerlønstilhængerne tror. Den er måske velment fra reformtilhængerens side, men den skaber en tabergruppe. Man kan politisk så tvivl om en reform ved at påstå, at reformen fører til det modsatte af det, reformtilhængerne tror.
2. Eller at en borgerløn ikke vil få nogen synderlig effekt, men lade den nuværende marginalisering fortsætte. Det er den anden måde at imødegå reformtilhængere på, nemlig at påstå, at den reform, tilhængerne tror er så vigtig og afgørende, i virkeligheden ikke vil ændre noget som helst. Verden vil være den samme.
3. Endelig kan man også forstå udtalelsen således, at med borgerløn vil de nuværende problemer blive forstærket, og ulighedssamfundet blive legitimeret endnu mere, hvilket er farligt. Hvis man er

imod en reform, kan man for det tredje argumentere med, at den måske nok kan løse en række problemer, men at den alligevel er betænkelig, fordi den vil skabe en fremtidig farlig tilstand for hele systemet, der er værre end den nuværende situation.

Ministrenes uddefinering af borgerlønsspørgsmålet

Ministrenes argumentationstyper kan også ses som udtryk for ind- og uddefineringsforsøg. Ved så kraftigt at understrege, at »arbejde er en væsentlig del af livet«, at »arbejde er afgørende for identiteten« og at »arbejdsmarkedet er samfundsfællesskabet«, forsøger man at styrke bestemte metaforer og et bestemt normalitetsbegreb: Lønarbejde er det normale. Samfundet er først og fremmest arbejdsmarkedet. Samfundet er et marked og markedsmekanismerne ses som samfundets væsentligste netværk. Samfundet forstået som nogle sociale, kulturelle og politiske normer og netværk er noget sekundært, der kommer i anden række. Borgerløn er unormalt, fordi det er noget, som kun ønskes af en lille minoritet uden for arbejdsmarkedet. Det er en typisk uddefineringsargumentationsform.

Men argumenterne om, at »Borgerløn er en rettighed uden pligter« og »Borgerløn er uværdig og passiviserende« er også typiske uddefineringsforsøg. Med disse argumenter, forsøger man at stemple borgerløn som værende noget, der strider imod det normale samfund og dets grundlæggende normer.

I det officielle arbejdsmarkedssprog findes der kun to begreber, »aktiv« og »passiv«, enten er man aktiv eller også er man passiv. Der findes ingen tredje mulighed. Begge er forbundet med tvang. Som »aktiv« er man tvunget til lønarbejde. Som »passiv« er man tvunget til ikke at arbejde, at forholde sig uden for arbejdsmarkedet – eller man bliver tvunget til »aktivering«, hvor man ikke er sikret at kunne blive »aktiv«.

En generel borgerløn adskiller sig herfra ved hverken at være forbundet med et aktivitetsforbud eller en aktivitetstvang. Den er passiv i den forstand, at der ikke ligger en aktivitetspligt, men den er ikke passiv, som de nuværende passive overførselsindkomster, fordi den ikke er forbundet med et aktivitetsforbud. Det nuværende dualistiske arbejdsmarkedssprog kan derfor ikke forstå borgerlønsidéen. Derfor kaldes borgerlønnen af ministrene »passiv«. Men den er hverken »passiv

eller »aktiv«. Den nedbryder det dualistiske tvangsprægede sprogmonster og indfører en tredje mulighed. Borgerløn er neutral over for de enkelte menneskers ønsker om at være aktive eller passive. Derfor kan den ses som værende frigørende.

»Samfundet som en familie« med uenighed om lommepengeprincipperne (borgerløn)

George Lakoff (1996) har som tidligere refereret lavet en tankevækkende analyse af de amerikanske politikeres dybdemetaforer, og kommer frem til, at både liberale og konservative på det grundlæggende sproglige plan er enige om at se samfundet ud fra familien, at argumentere politisk ud fra grundlæggende moralske metaforer, der har deres grundlag i familien. Forskellen mellem de to ideologiske strømninger hænger sammen med, at de hylder forskellige idealtyper af familier, hvilket afspejler sig i de sproglige metaforer.

De konservatives idealfamilie er en traditionel kernefamilie med faderen som den primært ansvarlige, der autoritativt udstikker regler og kontrollerer, at de overholdes, og hvor moderen tager sig af hjemmet (»Strict father morality«). Heroverfor står den liberale idealfamilie med to ligestillede forældre, hvor begge både har ude- og hjemmearbejde, og hvor opdragelsen i højere grad foregår som en gensidig lære- og kommunikations- og omsorgs- proces (»Nurturant Parent Morality«).

Borgerløn er af nogle venstrepolitikere metaforisk blevet benævnt som lommepenge, og de har i den forbindelse advaret imod, at velfærdssamfundet udvikler sig til et »lommepengesamfund«. Tidligere skatteminister Peter Brixtofte (1995) har advaret imod »lommepenge-samfundet«, der for ham var en skrækvision, hvor man i fremtiden af staten fik et beskedent beløb, og hvor resten så ville gå til dækning af de stigende offentlige udgifter.

I valgkampen i foråret 1998 brugte Venstres daværende næstformand Anders Fogh Rasmussen også udtrykket i en dialog med Mogens Lykketoft (Jyllands-Posten 22.2.98). Han anklagede her Socialdemokratiet for at »have bygget en socialstat«, som han også kaldte et »lommepengesamfund«. »Vi har opbygget et lommepengesamfund. Kravet om frihed er umærkeligt bid for bid blevet underlagt trykriet om materiel tryghed. Ikke fordi borgerne har ønsket det, men fordi systemet har

lagt op til det.« Det var en anklage om, at Socialdemokratiet i virkeligheden havde skabt et borgerlønssamfund.

Og hvad svarer Mogens Lykketoft til det? Han ved godt, at der heri ligger en anklage om borgerløn. Han benægter det: »Vi skal ikke have et borgerlønssamfund, hvor den sociale samvittighed klares ved at sende folk en check. De mennesker, der ikke kan bestille noget, fordi de har et handicap eller er slået ud på en eller anden måde, skal naturligvis have en ordentlig levestandard. Men vi skal ikke fjerne hverken den enkeltes eller samfundets ansvar for, at de, der kan, skal arbejde.«

Her ses, at selvom de driller hinanden, er de grundlæggende enige om lommepengefilosofien i familien Danmark. Ifølge Fogh Rasmussens og Lykketofts udtalelser at dømme har markedsfilosofien sejret både i samfundet som sådan og i mange familier. Efter den bør lommepenge (indkomstoverførsler) kun gives for et konkret stykke arbejde, der bliver udført.

Heroverfor står en (måske gammeldags) borgerløn- og familielommepengefilosofi, hvor alle børn i familien (borgere i samfundet) gives et grundbeløb i lommepenge uanset, hvad de yder. Man forventer så, at de af sig selv påtager sig almindelige familie- og samfundsplichter. For større opgaver aflønnes man derimod særskilt.

Samfundet som en familie, hvor forældrene (politikere) er bange for at miste kontrol over de krævende børn (borgere)

Familie-metaforen kan føres videre. Mange kommunikationsrelationer mellem politikere og borgere ligner i deres grundtræk forholdet mellem børn og forældre.

Når vores forældre (politikere) ikke ønsker, vi skal have ensartede lommepenge med klart gennemskuelige regler for tildeling, hænger det måske sammen med, at de ønsker at kontrollere os, spille os ud mod hinanden og er bange for os.

Et tankevækkende interview med økonomiminister Marianne Jelved i tidsskriftet Mandag Morgen (Nr. 43. dec. 1995) pegede i den retning. Her blev hun spurgt om sin holdning til et forslag om medborgerkonto, som Den alternative Velfærdskommission havde foreslået.

Det er ikke borgerløn, men kunne minde om det. Idéen er, at alle skal have en konto, hvor man skulle kunne trække, når der var brug for overførselsindkomster, og at man så ville kunne se, hvor meget hver enkelt samfundsborger ydede til samfundet og trak på samfundet. Folk som før pensionsalderen indbetaler mere på medborgerkontoen end de løbende trækker ud til offentlig forsørgelse, får overskuddet udbetalt som pensionsopsparing.

Jelveds reaktion på forslaget var interessant, og dækker givetvis hendes holdning til et ægte borgerlønsforslag. Hun frygtede for hvilken mægtig koalition, der ville opstå, hvis alle danskere i den arbejdsføre alder fik en medborgerkonto.

»Allerede i dag er folkepensionisterne så stærk en gruppe, at folketinget kun kan vedtage »mere af det samme«. De unge kan også lægge pres på at få højere SU, de arbejdsløse kan kræve højere dagpenge osv. Indtil nu har vi den lykke at have dem skilt ud. Hvis alle fik en medborgerkonto, hvor de kunne trække, så ville jeg godt se, hvor mange år, der går, før vi har hele Danmark stående på Slotspladsen for at få flere midler på medborgerkontoen. Nu er de pludselig »fælles om den««.

Her oprulles »forældres« mareridt om, at »børnene« ville »rotte sig sammen« og kræve ensartede »lommepenge« og »lommepengeforhøjelse«. Så er det meget nemmere at individualisere og splitte »børnene«. Hvad der måske kan undre er, at Marianne Jelved ikke samtidig har øje for, at man netop kunne tænke sig, at ensartede »lommepenge« samtidig kunne være med til at øge gennemskueligheden og ansvarligheden hos »børnene«.

Når »forældrenes« indtægt går ned, er det nemmere at forklare og få accepteret en fælles nedgang, hvis der er lighed og klar gennemskuelighed, end når der skal føres komplicerede lønforhandlinger med hvert »barn«, hvor der let opstår misundelse, forskelsbehandling og nepotisme.

Det er ikke rart at være medlem af en »familie«, hvor »forældrene« mangler en grundlæggende tillid til »børnenes« ansvarlighed, og hvor »forældrene« diskriminerer »børnene« og ønsker at spille dem ud mod hinanden. Vi har behov for fremsynede »forældre«, der vil lægge op til et »famili-eråd«, hvor der skabes klare og gennemskelige »lommepengeregler«, der på en gang skaber lighed, gennemskuelighed, stimulerer til ansvarlighed, og ikke skaber skel mellem »børnene«, ved

at enkelte »børn« altid tvinges til at tage opvasken til en lav betaling, mens andre »børn« hele tiden får tilbud om loppetjanser med store, let tjente penge.

At politikernes ubevidste forældre-kontrolreaktioner kan være et sandsynligt grundlæggende moralsk forklaringsmønster på deres adfærd, bekræftes af nogle udtalelser fra den socialdemokratiske borgerrepræsentant i København, Hamid El Mousti. Han har en i årrække været ansat i arbejdsformidlingen som sagsbehandler. Han mener, at »folk sagtens kan finde ud af at beskæftige sig selv«, selvom de er arbejdsløse. (Ekstra Bladet 12.11.94).

Hans forklaring på, hvorfor det er så svært at få borgerløn, svarer helt til de psykologiske mekanismer, som Marianne Jelved også gav udtryk for: Politikerne er interesseret i at fastholde borgerne i et kontrol- og afhængighedsforhold (Politiken 22.11.94).

»Der er kun en ting, der forhindrer, at vi får borgerløn i Danmark, og det er, at beslutningstagerne gerne vil blive ved at kontrollere os... det passer de danske beslutningstager – regering, opposition, arbejdsgivere, fagbevægelsen meget godt! De vil helst gøre folk afhængige af deres beslutninger.« Mousti mener, at flere centrale socialdemokratiske politikere godt kan se fordelene ved borgerlønstanken. »Man må bare ikke nævne ordet borgerløn, selvom det har været i det socialdemokratiske partiprogram i 1977.« (Ekstra Bladet 12.11.94.). Borgerløn synes at være politisk ukorrekt i Socialdemokratiet.

Den svenske sociolog Lasse Ekstrand (Ekstrand 1996), der har beskæftiget sig med »medborgarlön«, ser »den svenska socialdemokratien som ett allvarligt psykologisk hinder för skapandet av något nytt och annorlunda.« (ibid:19), og taler om, at socialdemokratiets rolle i det svenske samfund er koblet til en »lydighedskultur«: »Socialdemokratiets roll är också kopplad til vidmakthållandet av det svenska samhället som en lydnadskultur.«...»Lydnadskulturen, och den däri inneslutna lönarbetarkulturen, är en passionsbefriad kultur.« (Ibid:20-21). Fænomenet er sikkert mere udbredt i Sverige, men traditionen med en disciplinering til lønarbejde er også stærk i dansk arbejderbevægelse.

Litteratur

Ekstrand, Lasse (1996) Arbetets död och medborgarlön. En essä om det goda livet. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Hirschman, Albert O. (1991) The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Hirschman, Albert O. (1993) The Rhetoric of Reform. The American Prospect no.14 (Summer) og <http://staff.uwsuper.edu/hps/mjohnson/ETHART/14hirs.htm>

Lakoff, George (1996) Moral Politics. What Conservatives Know That Liberals Don't. Chicago and London: The University of Chicago Press.